

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**Пузир
Таїсія Миколаївна**

УДК 377.663.352:502/504

**ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ТЕХНІКІВ-ЕКОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ В КОЛЕДЖАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
Антонова Олена Євгеніївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Плахотнік Ольга Василівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Танська Валентина Володимирівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри зоології, біологічного
моніторингу та охорони природи.

Захист відбудеться 13 грудня 2016 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розісланий 12 листопада 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. На сучасному етапі складних і динамічних трансформацій відносин суспільства з навколишнім середовищем бережливе ставлення до природи є невід'ємною складовою наукового світогляду, що вимагає розвитку взаємодії в системі „людина-природа” й опанування майбутніми фахівцями екологічною культурою.

Соціально-економічні зміни та екологічний стан в Україні спричинюють необхідність якісного вдосконалення професійної освіти майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки в коледжах з метою підготовки кваліфікованого творчого фахівця, зорієнтованого на особистісний та професійний розвиток, з високим рівнем екологічної культури, виробнича діяльність яких передбачає активний вплив на навколишнє середовище.

Підготовка компетентних фахівців до екологічно виправданої діяльності у професійній сфері, формування в них екологічної культури є одним із шляхів реалізації положень Концепції екологічної освіти України, Національної доктрини розвитку освіти України, законів України „Про освіту”, „Про вищу освіту” та інших. Зокрема, в Концепції екологічної освіти України (2001 р.) зазначено, що одним із головних важелів у вирішенні екологічних проблем України є підготовка громадян з високим рівнем екологічної свідомості і культури.

Проблема взаємовідносин людини з природою була предметом вивчення багатьох мислителів минулого і сучасності. Демокрит, Аристотель, А. Дюрер, Л. Альберті, А. Баумгартен, Й. Герде, І. Вінкельман спиралися на концепції „виховання на природі” як джерела натхнення, майстерності та пізнання. Серед вітчизняних учених вплив знань про природу на формування моральних якостей особистості та ставлення її до довкілля відзначали В. Вернадський, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. Значенню екологічних знань у процесі формування екологічної культури особистості присвячені праці М. Бауера, Г. Білявського, Н. Левчука, А. Некоса. Питання екологічної підготовки студентів вищих навчальних закладів, формування екологічної культури були предметом вивчення Н. Ясінської, Н. Грейди, О. Пруцакової, С. Совгіри, М. Шаповал, М. Шведа. Особливості екологічної культури фахівця досліджено в працях С. Дерябо, А. Захлебного, Г. Ільїної, І. Суравегіної, Л. Печко. Закономірностям впливу екологічного виховання на формування екологічної культури присвячені роботи М. Бойчева, В. Грубінко, Н. Пустовіт, концепції професійної підготовки студентів – дослідження Л. Барановської, Т. Вайди, Р. Гуревича, Н. Єфіменко, В. Клочко, М. Козяр, Л. Лук'янової, Н. Мойсеюк, М. Сметанського, В. Шахова. Мету, завдання і принципи екологічної освіти вивчали П. Бачинський, Н. Авраменко, І. Зверев, М. Бауер, Г. Білявський, С. Павлюченко, О. Мітрясова, В. Танська та ін.

Однак, залишається недостатньо вивченою проблема формування екологічної культури майбутніх фахівців у галузі екології. Зокрема, дотепер не досліджувалася проблема формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах.

Аналіз педагогічної та навчально-методичної літератури з теми дослідження дозволяє окреслити *суперечності*, що доводять необхідність удосконалення процесу формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів, зокрема, між:

- сучасними вимогами до рівня еколого-професійної підготовки майбутніх техніків-екологів та реальним станом їх підготовки у коледжах;

- суспільною потребою у висококваліфікованих фахівцях у галузі екології, конкурентоспроможних на ринку праці, і реальним рівнем сформованості їх екологічної культури;

- необхідністю наскрізної екологізації змісту навчально-виховного процесу та потребою в навчальних програмах професійної підготовки, які сприятимуть підвищенню якості професійної екологічної освіти та культури;

- доцільністю формування у майбутніх фахівців екологічних знань і вмінь щодо збереження і поліпшення стану навколишнього середовища та недостатністю науково обґрунтованих сучасних педагогічних технологій, реалізація яких забезпечує ефективність цього процесу.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість та необхідність вирішення визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **„Формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в межах науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка в контексті реалізації теми „Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти” (РН № 0110U002274). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 23. 10. 2009 р.) і узгоджена рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні НАПН України (протокол № 1 від 23. 02. 2010 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати модель, розробити й експериментально перевірити ефективність технології формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у теорії та практиці професійної освіти.

2. Визначити змістову структуру екологічної культури майбутніх техніків-екологів, критерії та показники її сформованості.

3. Науково обґрунтувати модель формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах.

4. Розробити та експериментально перевірити ефективність технології формування екологічної культури техніків-екологів у визначеному напрямі.

5. Підготувати навчально-методичне забезпечення формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження: професійна підготовка майбутніх техніків-екологів у коледжах.

Предмет дослідження: теоретична модель та технологія формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах.

Теоретичну основу дослідження становлять: положення філософської науки про взаємодію в системі „людина – природа” (В. Вернадський, Е. Гірусов, В. Крисаченко, М. Мойсеев та ін.), концепції сталого розвитку (Г. Білявський, В. Волошин, М. Дробноход, Д. Медоуз, Л. Мельник, М. Стронг, В. Шевчук та ін.), екологічної психології (С. Дерябо, В. Скребець, В. Ясвін); ідеї глибинної екології (Г. Білецька, О. Король, І. Козловська та ін.); нові підходи до екологічної освіти учнівської та студентської молоді, які базуються на системності та особистісно орієнтованому навчанні (Н. Бідюк, І. Задорожна, О. Романова, Г. Марченко, І. Рудьковська); загально педагогічні та психологічні аспекти екологічного виховання молоді (О. Захлебний, І. Зверев, Л. Хомич, І. Суравегіна, А. Галєєва, В. Бондар, Л. Лук'янова); теорії і практики формування відповідального ставлення до природи (Г. Білявський, В. Бродвій, Н. Пустовіт, Г. Пустовіт).

На різних етапах дослідження для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної літератури, контент-аналіз основних понять, узагальнення, моделювання з метою розробки моделі та технології формування екологічної культури техніків-екологів; *емпіричні* – анкетування, спостереження, письмове та усне опитування, тестування з метою визначення критеріїв і рівнів сформованості екологічної культури, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) для перевірки ефективності авторської технології формування екологічної культури; *прогностичні* – метод незалежних експертних оцінок з метою впровадження та апробації розроблених навчально-методичних матеріалів; *статистичні* – методи математичної обробки кількісних даних дослідження.

Організація та основні етапи дослідження. Дослідження тривало з 2010 р. по 2016 р. і передбачало кілька етапів наукового пошуку.

На першому етапі – діагностично-аналітичному (2010–2011 рр.) – вивчено стан розробленості проблеми формування екологічної культури техніків-екологів у теоретичному і практичному аспектах (дисертаційні роботи, монографії, наукові статті, методичні розробки, навчальні плани, типові навчальні програми, ОКХ, ОПП); визначено об'єкт, предмет дослідження, його мету, завдання та програму дослідної експериментальної роботи; систематизовано базові поняття щодо формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки; розроблено діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості досліджуваного феномена.

На другому етапі – констатувальному (2011–2012 рр.) – проведено констатувальний зріз з метою виявлення рівня екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки; обґрунтовано теоретичні засади формування екологічної культури, визначено її компоненти, критерії, показники та рівні сформованості, розроблено та теоретично обґрунтовано модель формування екологічної культури.

На третьому етапі – формувальному (2012–2014 рр.) – упроваджено технологію формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки шляхом удосконалення змісту навчальних дисциплін тематикою, що сприяє формуванню екологічної культури, а також запровадження до навчального процесу авторського курсу „Основи екологічної освіти і культури”. Для з'ясування ефективності розробленої моделі проведено формувальний етап педагогічного експерименту, проаналізовано його результати, здійснено статистичне оброблення емпіричних даних.

На четвертому етапі – узагальнюючому (2015–2016 рр.) – проаналізовано та узагальнено результати, підведено підсумки експериментальної роботи, зроблено теоретичні і практичні висновки, оформлено дисертаційну роботу.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* розроблено та науково обґрунтовано модель формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах; визначено та обґрунтовано основні педагогічні умови, що забезпечують реалізацію цього процесу (розвиток загальної культури особистості як передумова формування екологічної культури техніків-екологів, цілеспрямоване проектування інформаційно-екологічного освітнього середовища, забезпечення позитивної мотивації майбутніх техніків-екологів до формування екологічної культури, виховання потреби до постійного професійного самовдосконалення у майбутніх техніків-екологів, включення майбутніх техніків-екологів до природоохоронної діяльності); охарактеризовано структурні компоненти екологічної культури (мотиваційний, ціннісний, знаннєвий, операційно-діяльнісний, особистісний) як складової

професійного становлення майбутнього техника-еколога; розроблено критерії (мотиваційний, аксіологічний, когнітивний, рефлексивний, практичний), показники, рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів; *удосконалено* зміст, форми та методи формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів, технологію її формування в процесі професійної підготовки в коледжах; *подальшого розвитку набули положення та висновки щодо формування екологічної культури фахівців визначеного профілю.*

Практичне значення дослідження полягає в розробці технології формування екологічної культури майбутнього техника-еколога. Запропонована програма спецкурсу „Основи екологічної освіти і культури” може бути реалізована в процесі вдосконалення навчальних планів та робочих програм у ході підготовки техніків-екологів. Навчально-методичний інструментарій щодо формування екологічної культури може використовуватися в навчальному процесі викладачами відповідних навчальних закладів (проблемні екологічні завдання, розробки виховних екологічних заходів, екологічних вікторин тощо).

Основні положення та результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес навчальних закладів: Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України „Боярський коледж екології і природних ресурсів” (довідка № 269 від 29. 12. 2015 р.), Білгород-Дністровського державного аграрного технікуму (довідка № 34 від 18. 02. 2016 р.), Екологічного коледжу Львівського Національного аграрного університету (довідка № 39 від 12. 02. 2016 р.), Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України „Бережанський агротехнічний коледж” (довідка № 27 від 21. 03. 2016 р.).

Апробація результатів дисертації здійснювалася у формі доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: „Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД” (Переяслав-Хмельницький, 2012), „Планета – наш дом” (Алчевск, 2012), „Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД” (Переяслав-Хмельницький, 2013), „Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи” (Переяслав-Хмельницький, 2016), міжнародному педагогічному форумі „Дирижуємо уроком: методы и методики обучения и воспитания” (Чебоксары, 2013), міжнародному науково-практичному інтернет-семінарі „Екологічна освіта і наука для сталого розвитку” (Київ, 2015); *всеукраїнських*: „Інновації екологічної освіти і науки для збереження природних ресурсів” (Київ, 2011), „Сучасні проблеми екології та геотехнологій” (Житомир, 2012), „Проблеми сучасної екологічної освіти” (Київ, 2014), „Проблеми сучасної екологічної освіти” (Київ,

2015); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційної роботи відображено у 15 публікаціях автора, в тому числі 5 – у провідних наукових фахових виданнях України, 2 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях та 7 – у збірниках матеріалів конференцій різного рівня, з яких 1 – у зарубіжному виданні.

Структура дисертації. Робота складається зі вступі, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (264 позиції, з яких – 9 іноземними мовами). Загальний обсяг дослідження – 242 сторінки, з них основної частини – 186 сторінок. Робота містить 9 рисунків і 22 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної теми дослідження; визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення результатів; проаналізовано напрями впровадження та апробації результатів експериментальної роботи.

У **першому** розділі – „Теоретичні основи формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів” – обґрунтовано сутність екологічної культури особистості в педагогічній теорії; охарактеризовано наукові підходи до формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах; розглянуто особливості досліджуваного процесу; проаналізовано та уточнено базові поняття.

З'ясовано, що вирішення сучасних кризових екологічних проблем вимагає підвищення рівня екологічної культури суспільства, що передбачає вдосконалення професійної підготовки фахівців екологічного профілю, зокрема техніків-екологів.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел обґрунтовано сутність екологічної культури, яка включає установки, мотиви, які направлені на гармонійну взаємодію з природою, ціннісні орієнтації, екологічні знання, уміння та навички. У результаті вивчення сучасних досліджень у галузі професійної освіти визначено основні компоненти екологічної культури майбутнього техника-еколога: *мотиваційний* (мотиви, цілі, настанови, інтереси), *ціннісний* (ціннісні орієнтації), *знаннєвий* (професійні екологічні знання), *операційно-діяльнісний* (уміння, навички екологічної діяльності), *особистісний* (професійні якості та здібності, екологічне мислення, екологічна свідомість), які відображають зміст подальшої професійної діяльності.

Доведено, що формування екологічної культури техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах є цілісним педагогічним процесом,

який реалізується на основі застосування культурологічного, системного, діяльнісного, міждисциплінарного, особистісного та технологічного підходів. Зазначено, що *культурологічний підхід* у межах досліджуваної проблеми передбачає формування загальної, професійної та екологічної культури особистості. Окреслено значущість *системного підходу*, в контексті якого екологічна культура майбутнього техника-еколога розглядається як цілісна система, яка включає ціннісні екологічні орієнтації, екологічні знання, екологічну діяльність, особистісні установки щодо охорони, збереження та відновлення навколишнього середовища, практичний досвід вирішення екологічних проблем, що дає можливість дослідити системотвірні зв'язки її формування в процесі професійної підготовки студента. Доведена необхідність реалізації *діяльнісного підходу*, що ґрунтується на залученні майбутніх техніків-екологів до природоохоронної діяльності, пов'язаної із вивченням і збереженням навколишнього середовища, розвитком уміння приймати відповідальні рішення з питань охорони природи. Використання *міждисциплінарного підходу* здійснено з метою визначення місця значущості кожної дисципліни та їх інтеграції для узгодження форм та методів роботи, їх вдосконалення. Реалізація *особистісного підходу* передбачала врахування вікових та індивідуальних особливостей студента, їх унікальності та неповторної своєрідності, створення у навчанні і вихованні умов для природного саморозвитку задатків і творчого потенціалу майбутніх фахівців. Використання *технологічного підходу* забезпечувало вдосконалення процесу формування екологічної культури шляхом систематичного характеру навчання, чіткої організації та впорядкованості, логічно правильної подачі навчального матеріалу, використання нетрадиційних форм і методів навчання.

З'ясовано, що особливістю формування екологічної культури техніків-екологів є залучення до цього процесу змістового наповнення дисциплін усіх циклів (гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, професійної та практичної підготовки), що сприяє засвоєнню екологічних знань, набуттю вмінь і навичок, забезпечує ефективність здійснення професійної діяльності та самореалізації особистості. Доведено, що екологічна складова професійної підготовки майбутніх фахівців визначеного профілю має реалізовуватися поетапно, за умови екологізації навчального матеріалу, забезпечення міждисциплінарних зв'язків.

На основі аналізу наукової літератури, зокрема базових понять дослідження та проведеного контент-аналізу – *екологічну культуру майбутнього техника-еколога* визначено як інтегроване особистісне утворення фахівця, яке характеризується здатністю свідомо користуватися екологічними знаннями, уміннями і навичками в процесі професійної екологічної діяльності. Підґрунтям екологічної культури визначено ціннісні орієнтації й установки

фахівця, безпосередньо пов'язані з пізнанням, освоєнням і перетворенням довкілля, морально-естетичним ставленням до природи через належну поведінку у навколишньому середовищі.

У другому розділі – „Побудова моделі формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів” – проаналізовано змістову структуру екологічної культури майбутніх техніків-екологів; обґрунтовано модель формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів; визначено критерії, показники та рівні її сформованості; обґрунтовано педагогічні умови реалізації запропонованої моделі.

Проаналізовано змістову структуру компонентів екологічної культури техника-еколога, яка включає мотиви, цілі, потреби, ціннісні орієнтації, професійні екологічні знання, професійні якості та здібності, уміння, навички необхідні для здійснення екологічно значущої діяльності у довкіллі. Сформульовано висновок, що формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів має здійснюватися з урахуванням дидактичних закономірностей та принципів, врахування яких спрямоване на формування особистості з розвиненими ціннісними орієнтаціями, екологічною свідомістю, орієнтоване на вдосконалення природоохоронних умінь та навичок для подальшого їх застосування у сфері охорони довкілля.

Доведено, що формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів вимагає розробки відповідної дієвої моделі, спрямованої на підвищення ефективності досліджуваного процесу. На основі мотиваційного, ціннісного, знанневого, операційно-діяльнісного та особистісного компонентів екологічної культури розроблено модель її формування у майбутніх техніків-екологів, яка складається із низки взаємопов'язаних блоків: *цільового* (суспільне замовлення, мета підготовки фахівця екологічного профілю); *концептуального* (наукові підходи і дидактичні принципи підготовки); *змістового* (сукупність навчальних дисциплін, спрямованих на формування екологічної культури); *методичного* (комплекс форм, методів, засобів навчання); *організаційного* (етапи та педагогічні умови реалізації моделі); *контрольно-оцінного* (контроль, самоконтроль, оцінка рівня сформованості екологічної культури техніків-екологів); *результативного* (критерії та рівні сформованості екологічної культури) (рис.1).

Метою реалізації авторської моделі передбачено виконання таких завдань: створення умов для формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів; навчання студента застосовувати набуті екологічні знання, вміння і навички в екологічній діяльності; стимулювання студентів до професійного вдосконалення; підготовка майбутнього техника-еколога для подальшої професійної діяльності.

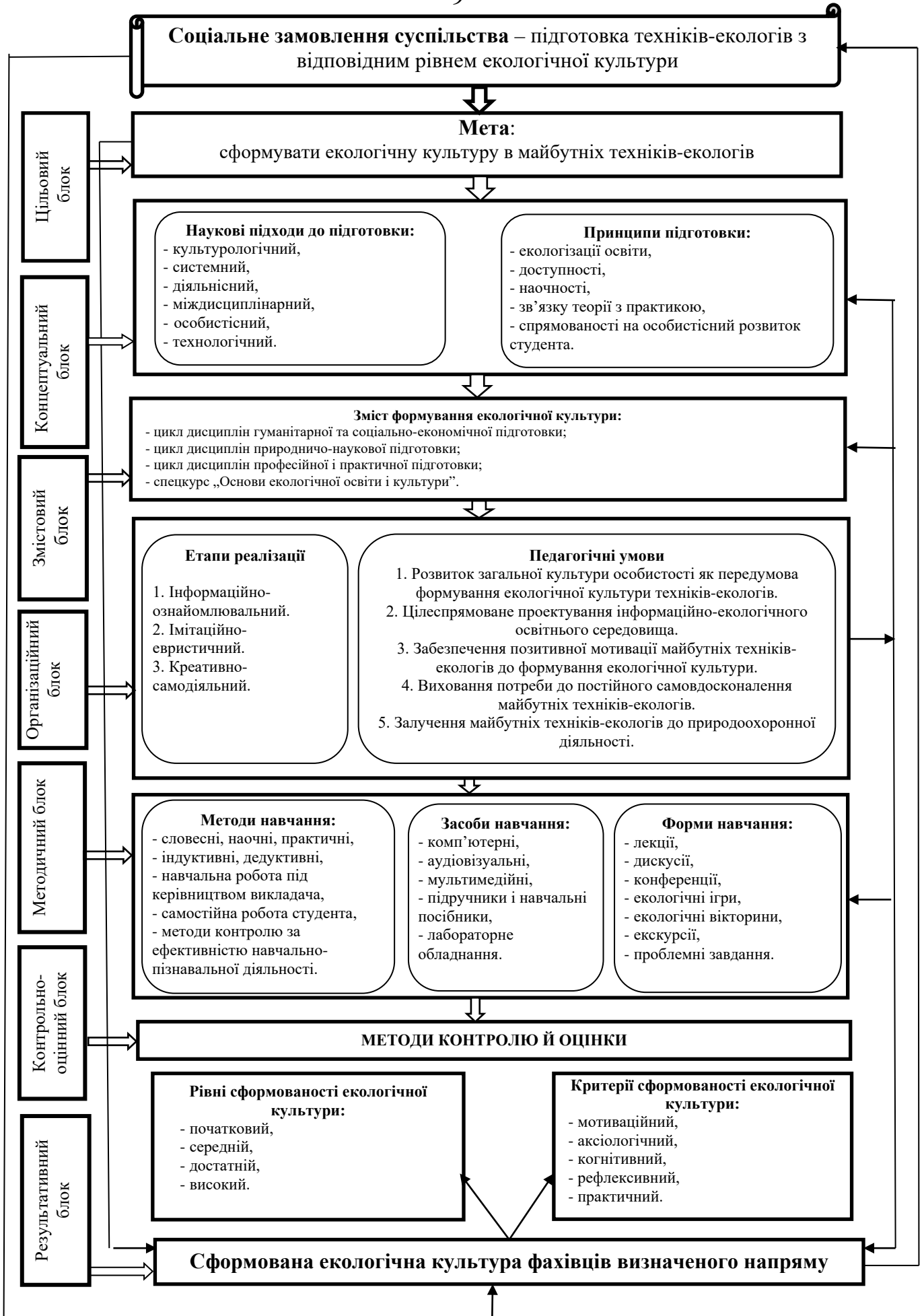

Рис. 1. Модель формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів

Визначено критерії та показники сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах: мотиваційний (відображає наявність бажання працювати техніком-екологом, інтересу до участі у природоохоронній діяльності), аксіологічний (усвідомлення цінності природи, її неповторності та унікальності), когнітивний (наявність сформованих екологічних знань), рефлексивний (усвідомлення значущості особистісного ставлення до навколишнього середовища та готовність відповідати за наслідки власної екологічної діяльності), практичний (сформованість системи професійних умінь).

На основі визначених критеріїв та показників виокремлено та охарактеризовано чотири рівні сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів: початковий, середній, достатній, високий.

З'ясовано, що формування екологічної культури майбутнього техника-еколога передбачає створення відповідних педагогічних умов, а саме: розвиток загальної культури особистості як передумови формування екологічної культури; цілеспрямоване проектування інформаційно-екологічного освітнього середовища; забезпечення позитивної мотивації; виховання потреби до постійного професійного самовдосконалення; залучення майбутніх фахівців до природоохоронної діяльності, реалізація яких забезпечує процес формування екологічної культури, що позитивно впливає на вдосконалення професійного рівня майбутнього фахівця.

Зазначено, що реалізація окреслених педагогічних умов забезпечує розвиток загальної культури особистості, формування екологічної культури техніків-екологів у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Доведено, що функціонування інформаційно-екологічного освітнього середовища сприяє розвитку творчої особистості, формуванню нового типу екологічного мислення, що зумовлено сучасним змістом навчання. Відзначено важливість залучення кожного студента до навчальної діяльності, що передбачає досягнення мети, стимулювання розумової діяльності, інтелектуальної активності.

Основою мотиваційної складової формування екологічної культури визначено навчальні мотиви як систему відношень до різноманітних аспектів навчального процесу, яка характеризується екологічною спрямованістю особистості і включає різні аспекти екологічних потреб, інтересів, соціальних установок, що взаємодіють між собою. З'ясовано, що самовдосконалення слугуватиме важливим засобом розвитку й особистісного становлення студентів тільки за умови належної його організації, умілого і доцільного педагогічного керівництва. Майбутній технік-еколог має характеризуватися як носій високої екологічної культури.

Обґрунтовано думку, що природоохоронна діяльність сприяє розвитку екологічного та естетичного мислення у техніків-екологів, формуванню їх ціннісної сфери і світогляду, сприяє формуванню вмінь та навичок практичного вирішення проблем довкілля, а також забезпечує виховання індивідуальної й колективної відповідальності за стан навколишнього середовища.

Доведено, що результатом упровадженої моделі є сформованість екологічної культури техника-еколога, яка характеризується ціннісними екологічними орієнтаціями, стійкими моральними переконаннями, здатністю особистості орієнтуватися у сфері охорони навколишнього природного середовища, усвідомленням необхідності бути висококваліфікованим фахівцем з високим рівнем екологічної культури, особистої відповідальності за прийняті рішення, глибокими стійкими знаннями про специфіку екологічної діяльності, основні закономірності, принципи, форми, методи, прийоми та засоби здійснення екокультурної діяльності, вміннями прогнозувати наслідки власної діяльності у довкіллі.

У **третьому** розділі – „Експериментальне дослідження формування екологічної культури у техніків-екологів” – представлено програму організації педагогічного експерименту; розроблено технологію формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах; проведено порівняльний аналіз результатів формувального етапу експерименту в експериментальних і контрольних групах.

Програма експерименту здійснювалася шляхом реалізації діагностично-аналітичного, констатувального, формувального та узагальнюючого етапів, охарактеризовано їх сутність і змістове наповнення.

Технологія формування екологічної культури техніків-екологів включала *ціле-мотиваційний компонент* – проектування мети та стійкої мотивації щодо формування екологічної культури техніків-екологів відповідно до розробленої моделі; *змістовий* – удосконалення змісту навчальних дисциплін „Нормування антропогенного навантаження”, „Охорона навколишнього середовища”, „Збалансоване природокористування”, а також розробку авторського курсу „Основи екологічної освіти і культури”; *діяльнісно-операційний*, у межах якого використовувалися різноманітні форми (індивідуальні, групові, колективні), методи (словесні, наочні, практичні, стимулювання обов’язку й відповідальності), засоби (мультимедійні, комп’ютерні, аудіовізуальні, лабораторне обладнання, об’єкти довкілля, природа як середовище життєдіяльності людини) навчання, які спрямовані на підготовку техніків-екологів із високим рівнем екологічної культури; *контрольно-оцінний* – перевірка рівня сформованості екологічної культури техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили недостатній рівень сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів, що визначає необхідність удосконалення професійної підготовки майбутнього техника-еколога у визначеному напрямі шляхом упровадження авторської технології.

Зазначено, що реалізація технології формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів відбувалася у кілька етапів: інформаційно-ознайомлювальний, імітаційно-евристичний, креативно-самодіяльний, що забезпечують її функціонування. Виявлено важливість екологізації змісту лекційних і практичних занять, збагачення різних видів практик, наукових гуртків („Світ рослин”, „Екологія і ми”), науково-дослідної роботи екологічно орієнтованою інформацією. Підтверджено значущість відвідування екологічних виставок („Чорнобиль – наш біль”), проведення виставок стінних газет природоохоронної тематики („Довкілля очима студентів”), квіткових композицій („Прекрасне навколо нас”), підготовки рефератів, курсових робіт у формуванні екологічної культури студентів. Відзначено ефективність застосування таких форм роботи, як дискусії („Чорнобильська катастрофа: реалії сьогодення”), мозкові штурми („Напрями екополітики України щодо ресурсозбереження і природоохорони”), проблемні завдання („Вплив антропогенного чинника на забруднення довкілля”), екологічні тренінги („Як економити енергію вдома”), екологічні проекти („Екологічні проблеми нашого регіону”), екологічні акції („Чиста планета”), екскурсії екологічною стежкою („Рослини – індикатори якості повітря”) тощо.

Відповідно до розробленої ієрархії цілей визначено зміст спецкурсу „Основи екологічної освіти і культури”, який розглядається як складова комплексу екологічних дисциплін. Структура програми спецкурсу складається з тем, зміст яких розкривається за допомогою спеціально відібраних форм, методів і засобів.

Аналіз результатів дослідження свідчить, що в експериментальних групах відбулися позитивні зміни показників мотиваційного, аксіологічного, когнітивного, рефлексивного та практичного критеріїв. Узагальнену характеристику динаміки сформованості рівнів екологічної культури на початку та наприкінці експерименту у КГ та ЕГ представлено в таблиці 1.

Так, в експериментальних групах зросла кількість студентів з високим рівнем сформованості показників мотиваційного критерію (з 13,2 % до 36,2 % наприкінці експерименту); показників аксіологічного критерію (13,8 % на початку експерименту та 35,6 % після його завершення); показників когнітивного критерію (з 13,4 % на початку експерименту до 38,2 % після експерименту); показників рефлексивного критерію на високому рівні в ЕГ (з 14,1 % на початку експерименту до 37,4 % після експерименту); показників

практичного критерію (14,3 % на початку формувального етапу експерименту та 36,4 % після експерименту). Виявлено значне зростання показників когнітивного та рефлексивного критерію, що характеризують високий рівень сформованості екологічної культури.

Таблиця 1

Характеристика динаміки рівнів сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів на початку та наприкінці експерименту

Критерії		Мотиваційний		Аксіологічний		Когнітивний		Рефлексивний		Практичний	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Рівні		%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Високий	До експерименту	13,2	13,4	13,8	13,6	13,4	13,3	14,1	13,9	14,3	14,5
	Після експерименту	36,2	14,3	35,6	15,6	38,2	14,5	37,4	15,4	36,4	15,2
Достатній	До експерименту	37,3	37,0	36,4	36,6	36,4	36,3	38,1	38,4	36,7	36,5
	Після експерименту	44,6	40,1	46,5	38,8	43,6	40,2	42,4	40,4	42,3	39,8
Середній	До експерименту	39,4	39,7	40,5	40,6	40,9	41,2	38,3	38,4	39,1	39,3
	Після експерименту	16,0	36,9	14,5	37,3	14,1	37,1	16,9	36,0	17,8	36,4
Початковий	До експерименту	10,1	9,9	9,3	9,2	9,3	9,2	9,5	9,3	9,9	9,7
	Після експерименту	3,2	8,7	3,4	8,3	4,1	8,2	3,3	8,2	3,5	8,6

Зменшення кількості студентів із середнім рівнем сформованості екологічної культури в ЕГ пояснюється впровадженням інноваційної технології формування екологічної культури. В ЕГ зменшився відсоток студентів з початковим рівнем екологічної культури. Натомість у КГ зміни відбулися за всіма критеріями, але ця тенденція виражена незначною мірою.

На заключному етапі для підтвердження достовірності результатів експерименту було використано методи математичної обробки числових даних за λ -критерієм Колмогорова-Смирнова.

Отримані результати дослідження засвідчують ефективність запропонованої моделі та технології формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах, оскільки рівень сформованості показників критеріїв екологічної культури набув позитивної динаміки.

Узагальнення результатів дослідження проблеми формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах дозволило дійти таких **висновків**.

1. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної педагогічної, методичної, спеціальної літератури з проблеми дослідження доведено, що одним із

основних завдань екологічної освіти, який потребує першочергового розв'язання з огляду на складну екологічну ситуацію є формування екологічної культури майбутніх фахівців, зокрема майбутніх техніків-екологів.

Екологічну культуру майбутнього техника-еколога визначено як інтегроване особистісне утворення фахівця, що характеризується здатністю свідомо користуватися екологічними знаннями, уміннями і навичками в процесі професійної екологічної діяльності, основою якого є ціннісні орієнтації та установки, безпосередньо пов'язані з пізнанням, освоєнням і перетворенням довкілля, що визначає належну поведінку фахівця екологічної сфери у навколишньому середовищі.

З'ясовано, що проблема формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів має розв'язуватися на основі комплексного впровадження культурологічного, системного, діяльнісного, міждисциплінарного, особистісного та технологічного підходів до процесу професійної підготовки.

2. Охарактеризовано змістову структуру, критерії та показники сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів. До структури екологічної культури віднесено такі компоненти, як мотиваційний, ціннісний, знаннєвий, операційно-діяльнісний та особистісний. Проаналізовано їх сутність та значення.

Обґрунтовано критерії оцінювання рівня сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів з відповідними показниками, а саме: мотиваційний, аксіологічний, когнітивний, рефлексивний та практичний. Виокремлено та визначено сутність характеристики рівнів сформованості екологічної культури у техника-еколога: початковий, середній, достатній та високий.

Окреслено значущість таких педагогічних умов формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів, як розвиток загальної культури особистості – передумови формування екологічної культури техніків-екологів, цілеспрямоване проектування інформаційно-екологічного освітнього середовища, забезпечення позитивної мотивації майбутніх техніків-екологів до формування екологічної культури, виховання потреби до постійного професійного самовдосконалення у майбутніх техніків-екологів, залучення майбутніх техніків-екологів до природоохоронної діяльності.

3. Теоретично обґрунтовано модель формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах, яка є цілісним комплексом із залежними функціонально значущими елементами і складається із цільового, концептуального, змістового, методичного, організаційного, контрольно-оцінного та результативного блоків. Компоненти моделі взаємозумовлені, простежено взаємозв'язок її компонентів, кожен з яких є основою для реалізації наступного, що забезпечує можливість більш чіткого

уявлення процесу формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів.

Модель відображає функціональну взаємодію: мети, завдань, принципів, наукових підходів, змісту підготовки, форм і методів формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів; педагогічних умов формування екологічної культури; критеріїв, показників та етапів реалізації методики, діагностики результатів сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки.

Оцінку ефективності розробленої моделі запропоновано здійснити на основі розроблених критеріїв і показників, що дозволить виявити відповідні рівні сформованості екологічної культури (початковий, середній, достатній і високий).

4. Розроблено та перевірено ефективність технології формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах, що ґрунтується на принципах екологізації освіти, науковості, доступності, наочності, зв'язку теорії з практикою, гуманізму, варіативності та альтернативності, спрямованості на особистісний розвиток студента, що забезпечують засвоєння екологічних знань, формування власних усвідомлень щодо охорони довкілля, ціннісних орієнтацій, норм поведінки, відповідальності за свої вчинки перед природою.

Упровадження авторської технології здійснювалося також на основі вдосконалення навчальних програм дисциплін „Охорона навколишнього середовища”, „Збалансоване природокористування”, „Нормування антропогенного навантаження” еколого-значущою інформацією. Розроблено спецкурс, який спрямований на поглиблене вивчення студентами досліджуваної проблеми.

Провідними формами та методами реалізації технології визначено дискусії, мозкові штурми, рольові та ділові ігри, проблемні завдання, екологічні тренінги, екологічні вікторини, екологічні проекти, екскурсії в природу, екологічні стежки тощо.

Виявлено, що наприкінці експерименту в експериментальній групі відбулися позитивні зміни, що свідчать про підвищення рівня екологічної культури майбутніх техніків-екологів. Достовірність результатів експерименту забезпечувалася методом математичної статистики λ -критерієм Колмогорова-Смирнова.

Порівняльний аналіз змін рівнів сформованості екологічної культури у контрольній та експериментальній групах засвідчує ефективність технології формування екологічної культури майбутніх фахівців.

5. Підготовлено й упроваджено у професійну підготовку майбутніх техніків-екологів авторський спецкурс „Основи екологічної освіти і культури”,

його навчально-методичне забезпечення, яке вміщує навчальну програму, інструктивно-методичні матеріали до проведення практичних занять, систему завдань для виконання індивідуальної та самостійної роботи, засоби контролю; методичні матеріали для використання у позааудиторній виховній діяльності (екологічні проекти, ігри, вікторини, виховні години) з метою формування екологічних знань, цінностей, мотивів та поведінки у майбутніх техніків-екологів. Розроблені матеріали можуть використовуватися в навчальному процесі викладачами відповідних навчальних закладів із метою вдосконалення професійної підготовки фахівців.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах. Подальшого вивчення потребують такі напрями, як: удосконалення моделі формування екологічної культури майбутніх фахівців агропромислового профілю; розробка відповідного навчально-методичного забезпечення формування екологічної культури; упровадження зарубіжного досвіду формування екологічної культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Пузир Т. М. Використання ігрової діяльності в процесі формування екологічної культури / Т. М. Пузир // Сб. науч. трудов SWord. – Вып. 2. Т. 11. – Иваново : МАРКОВА АД, 2014. – С.73–75.
2. Пузир Т. М. Екологічна культура особистості як складова в системі охорони навколишнього середовища / Т. М. Пузир // Проблеми освіти : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорт України. – К., 2011. – Вип. 69. – С. 105–109.
3. Пузир Т. М. Інноваційні технології в процесі формування екологічної освіти / Т. М. Пузир // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодь спорт України. – К., 2011. – Вип. 70. – С. 54–57.
4. Пузир Т. М. Місце екологічних знань у формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів / Т. М. Пузир // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 75. – С. 133–136.
5. Пузир Т. Н. Экологические ценности как средство формирования экологической культуры / Т. Н. Пузир // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць / гол. редактор Г.П. Шевченко – Вип. 3 (62). – Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 99–106.
6. Пузир Т. М. Історико-філософський аспект розвитку поняття „екологічна культура” / Т. М. Пузир // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Інститут

інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 77. – С. 108–111.

7. Пузир Т. М. Критерії, показники та рівні сформованості екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки / Т. М. Пузир // Научный взгляд в будущее. – Вып. 2 (2). Т. 6. – Одесса : КУПРИЕНКО СВ, 2016. – С. 38–43.

8. Puzyr T. M. Scientific approaches to formation of ecological culture of environmental technicians during training / T. M. Puzyr // Nauca i Studia. FILOZOFIA. FILOLOGICZNE NAUKI. PEDAGOGICZNE NAUKI. Przemysl, 2015. – № 9(140). – pp. 82–86.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Пузир Т. До екологічно стабільного суспільства через екологічну культуру / Т. Пузир // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Переяслав-Хмельницький, 29 вересня-1 жовтня 2012. – С. 23–25.

10. Пузир Т. М. Використання проектних технологій у процесі формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів / Т. М. Пузир // Гуманітарний простір науки: досвід і перспективи : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 14 квітня 2016 р. – Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вип. 2. – С. 148–149.

11. Пузир Т. М. Екологічна освіта на шляху до сталого розвитку / Т. М. Пузир // Проблеми сучасної екологічної освіти : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 10-річчю факультету екології і сталого розвитку. – Київ, 13-14 жовтня 2014. – С.64–65.

12. Пузир Т. М. Роль екологічної освіти в процесі підготовки молодших спеціалістів / Т. М. Пузир // Сучасні проблеми екології та геотехнологій : тези ІХ Всеукр. наук. конф. студентів, магістрів та аспірантів. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – С.15.

13. Пузир Т. Н. Использование методов проблемного обучения в процессе формирования экологической культуры / Т. Н. Пузир // Дирижируем уроком: методы и методики обучения и воспитания : материалы I Междунар. заочн. педагогического форума. 30 июля 2013 г. / гл. ред. М. П. Нечаев. – Чебоксары : Экспертно-методический центр, 2013. – С. 246–249.

14. Пузир Т. Особливості формування екологічної культури фахівців екологічного напрямку / Т. Пузир // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД : матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Переяслав-Хмельницький, 26-28 лютого 2012. – С. 27–28.

15. Пузир Т. М. Особливості формування екологічної культури у процесі вивчення дисциплін природничого циклу / Т. М. Пузир // Планета – наш дом : сб. ст. (Международ. молод. научн. конф., г. Алчевск, 27 апреля 2012 г.). – Алчевск: ДонГТУ, 2012. – С.61–64.

АНОТАЦІЇ

Пузир Т. М. Формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, 2016.

Дисертація присвячена проблемі формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах. Визначено зміст екологічної культури майбутніх техніків-екологів та її структурні компоненти; проаналізовано базові поняття дослідження; окреслено наукові підходи до зазначеної проблеми.

Науково обґрунтовано модель та експериментально перевірено технологію формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах, шляхом упровадження відповідних педагогічних умов, реалізація яких забезпечила формування екологічної культури.

Розроблено навчально-методичне забезпечення формування екологічної культури майбутніх техніків-екологів у процесі професійної підготовки в коледжах. Упроваджено у педагогічну практику спецкурс „Основи екологічної освіти і культури”.

Ключові слова: екологічна культура, екологічна культура майбутніх техніків-екологів, формування екологічної культури, професійна підготовка.

Пузир Т. Н. Формирование экологической культуры будущих техников-экологов в процессе профессиональной подготовки в колледжах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франка, Житомир, 2016.

Диссертация посвящена проблеме формирования экологической культуры будущих техников-экологов в процессе профессиональной подготовки в колледжах.

На основе анализа научной литературы уточнены базовые понятия исследования, среди которых „экология”, „культура”, „экологическая культура будущего техника-эколога”. Сущность экологической культуры будущего

техника-эколога представлена как интегрированное личностное образование специалиста, которое характеризуется способностью сознательно использовать экологические знания, умения и навыки в процессе профессиональной экологической деятельности. Основу экологической культуры составляют ценностные ориентации и установки, непосредственно связанные с познанием, освоением и преобразованием окружающей среды. Именно уровень экологической культуры специалиста экологической сферы определяет его надлежащее поведение в природе.

Содержание экологической культуры будущих техников-экологов представлено такими структурными компонентами: мотивационным (мотивы, цели, установки, интересы), ценностным (ценностные ориентации), знаниевым (профессиональные экологические знания), личностным (профессиональные качества и способности, экологическое мышление, экологическое сознание), операционно-деятельностным (умения и навыки, отражающие функции их дальнейшей профессиональной деятельности).

Исследование проблемы формирования экологической культуры будущих техников-экологов осуществлялось на основе применения современных научных подходов: культурологического, деятельностного, системного, междисциплинарного, личностного и технологического научных подходов

Обоснована и экспериментально проверена эффективность модели формирования экологической культуры будущих техников-экологов, содержащая такие блоки: целевой, концептуальный, содержательный, организационный, контрольно-оценочный и результативный. Все структурные элементы модели теоретически обоснованы, взаимообусловлены и находятся в логической взаимосвязи, охватывают весь процесс профессиональной подготовки техников-экологов. Модель включает комплекс педагогических условий, применение которых в учебно-воспитательном процессе способствует её реализации.

Разработаны критерии (мотивационный, аксиологический, когнитивный, рефлексивный, практический), показатели и соответствующие им уровни сформированности экологической культуры будущего техника-эколога (начальный, средний, достаточный и высокий).

Предложена и внедрена экспериментальная технология поэтапного формирования экологической культуры будущего техника-эколога, основанная на принципах экологизации обучения, научности, доступности, наглядности, связи теории с практикой, гуманизма, вариативности и альтернативности, направленности на личностное развитие студента. Названные принципы обеспечивают эффективность усвоения экологических знаний, формирование личностных суждений относительно охраны и восстановления окружающей

среды, ценностных ориентаций, норм поведения, ответственности за свои поступки перед природой.

Содержательный компонент технологии предусматривает обогащение учебных программ дисциплин „Охрана окружающей среды”, „Сбалансированное природопользование”, „Нормирование антропогенной нагрузки” эколого-значимой информацией и применением интерактивных методов обучения.

Подготовлено учебно-методическое обеспечение процесса формирования экологической культуры будущих техников-экологов в процессе профессиональной подготовки в колледжах, в частности введен спецкурс „Основы экологического образования и культуры”.

Результаты формирующего этапа эксперимента подтвердили эффективность реализации модели и технологии формирования экологической культуры будущих техников-экологов в процессе профессиональной подготовки в колледжах.

Ключевые слова: экологическая культура, экологическая культура будущих техников-экологов, формирование экологической культуры, профессиональная подготовка.

Puzyr T. M. The Formation of ecological culture of the future technics-ecologists during the professional training in colleges. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko Zhytomyr, 2016.

The dissertation is devoted to the problem of the formation of ecological culture of the future environmental technicians in the vocational training in colleges. The content of ecological culture of the future environmental technicians and its structural components are determined; analyzes the basic concepts of research are analyzed; scientific approaches to this problem are outlined.

The model and the technology of ecological culture of the future environmental technicians in the training in colleges are scientifically substantiated and tested, through the introduction of appropriate educational conditions, the implementation of which will promote the formation of ecological culture.

Developed training and methodological support for formation of ecological culture of the future environmental technicians in the vocational training in colleges is developed. The course „Basics of environmental education and culture” is introduced in to the pedagogical practice.

Key words: ecological culture, ecological culture of the future environmental technicians, the formation of ecological culture, vocational training.